

ДО ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЯЛКИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТВІ

У статті висвітлено особливості інтерпретації іграшки, зокрема ляльки, як соціокультурного феномена у сучасних культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях. Представлено короткий розгляд історії створення та функціонування ляльки в суспільстві; розглянуто типологію ляльок, їх роль у культурному розвитку людства та вплив на формування особистості дитини.

Ключові слова: іграшка, лялька, іграшкова культура, особистість дитини, виховний потенціал.

Сучасний розвиток вітчизняної освіти та виховання передбачає одним із домінантних завдань формування високодуховної, моральної, національносвідомої особистості. Важливим засобом формування національної свідомості, духовної культури та соціалізації дитини є народне мистецтво та мистецтво взагалі, зокрема його декоративно-ужитковий вияв – іграшка. Адже, художньо-естетичний потенціал дитячої іграшки та її класифікаційного виду - народної іграшки, сприяє безпосередньому залученню дітей до національних та загальнолюдських духовно-моральних цінностей, глибшому сприйняттю їх у контексті всієї світової культури, створенню комфортних умов соціалізації дитини у світі дорослих, що набуває все більшої значимості в становленні та розвитку особистості як носія духовно-моральних та естетичних ідеалів суспільства.

Художньо-естетичний потенціал іграшки, зокрема ляльки з її ознаками антропоморфності, в якій сконцентровано тисячолітній плідний, творчий досвід народного та загальнолюдського виховання, традиційні художньо-естетичні принципи, сприяє не лише формуванню естетичного ставлення дітей до навколишньої дійсності, стимулює їх художньо-пізнавальну активність, але і виступає дієвим засобом соціалізації особистості та засвоєння нею провідних моделей поведінки у людському суспільстві.

У науковій літературі іграшка, як і гра, розглядається не лише у психолого-педагогічному аспекті як складова дитинства, а й як предмет культури суспільства (В. Абраменкова, О. Батухтіна, О. Вовчик-Блакитна, Л. Герус, М. Грушевський, Т. Коваленко, О. Найден, Л. Сірченко, М. Стельмахович).

В умовах сьогодення провідні науковці в галузі дитячої психології (В. Абраменова, О. Вовчик-Блакитна, В. Мухіна, О. Смірнова та ін.) називають іграшку і ляльку зокрема потужним засобом психічного розвитку дитини та висловлюють занепокоєння її основними соціокультурними характеристиками, які зумовлені тенденціями розвитку суспільства та суперечать традиційним культурним орієнтирам.

Ураховуючи важливість реалізації педагогічного потенціалу ляльки як соціокультурного феномена людства та недостатню розробленість проблеми вивчення потенційного впливу ляльки на психологічний та духовний розвиток підростаючого покоління, вважаємо можливим сформулювати мету нашої наукової розвідки – висвітлити особливості функціонування дитячої іграшки, зокрема ляльки, в історичному контексті її розвитку.

Актуальність проблеми нашого дослідження визначається, насамперед, необхідністю пошуку найбільш ефективних шляхів, форм, методів і засобів розвитку дитячої особистості, які сприяють оптимальному використанню виховного потенціалу ляльки як вияву мистецтва та фактору збагачення внутрішнього світу підростаючого покоління.

У сучасних культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях декларується думка про те, що ігрова функція ляльки допомагає розвивати людську свідомість та увагу дитини. Іграшка, лялька виступає засобом психічного розвитку дитини й формування християнської духовності, що впливає на всі рівні відчуття навколишнього світу – зорового,

дотикового, звукового, допомагає формувати етичні переконання та естетичні погляди особистості.

У процесі навчання та виховання виготовлення ляльки як об'єкта художньо-трудової діяльності є доцільним завданням сучасної національної системи виховання підростаючого покоління. Виготовлення та вивчення ляльки як виду декоративно-ужиткового мистецтва сприяє стимулюванню інтересів, формуванню естетичних смаків, розвитку художньо-образного мислення, спеціальних умінь та навичок, залученню дітей до народних традицій, звичаїв, естетичного освоєння підвалин національної духовної культури, прищеплення любові та поваги до народних традицій.[6,с. 5]

Функції, форма та зміст мистецтва виготовлення ляльки охоплюють велику кількість видів розумово-практичних способів діяльності особистості, саме тому ляльки стають предметом розробки методики художнього навчання й засобом оптимізації сучасних педагогічних технологій.

Археологічні знахідки дають підстави стверджувати, що виготовлення ляльок як вид творчої діяльності було поширене ще за II тис. років до н. е. у Стародавньому Єгипті. Вже з часів європейського та азійського Відродження ляльки, як і інші види іграшок, поділялися на сільські й міські, простонародні й вищих, панівних класів.

Витоки народної ляльки у її язичницькому хліборобсько-скотарському середовищі на території України, зокрема так званому трипільському, сформувались в умовах сільської хліборобської общини минулих століть. Ще на початку XX ст. в Україні по селах були досить поширеними обрядові дійства, зосереджені навколо ляльок. Узимку та в зимово-весняне міжсезоння ляльки спалювалися ("колодій", "масляниця"), у літні свята – закопувалися в землю (зозуля), топилися у воді або спалювалися ("Купайло", "Марена"). До того ж ляльки робилися до весілля, під час хвороби дитини тощо. Насамперед лялька-іграшка хатнього виробництва була пов'язана з ідеєю материнства, родючістю, хлібом.

Відтак, у народній педагогіці гра з лялькою трактувалася як одна з початкових форм прилучення дитини до практичного життя, до пізнання нею світу. Ідея наслідування, закладена в ляльці, відкриває перед дитиною великий простір для розігрування ролей, створювання наслідувально-ігрових ситуацій, близьких до реального життя дорослих.

Підтвердженням практикою спостережень є той факт, що дитина охочіше грає з предметами, які за своєю умовністю мають досить віддалену людиноподібність, ніж із більш-менш "натуралізованими" купованими ляльками.

Лялька за своїм конструктивно-пластичним вирішенням, іконографією, декоративним оформленням слугує для дитини найпершим і найміцнішим елементом органічного засвоєння місцевих та загальнонаціональних художніх традицій.[5, с. 98]

З кінця XIX ст. лялька як культурне явище перебувала в центрі уваги багатьох мистецтвознавців, філософів, культурологів, етнографів, істориків, педагогів, фахівців дитячої іграшки, колекціонерів. Лялькою – "об'єктом програми" дитячої гри – займався філософ Л. С. Виготський; ігри, іграшки взагалі і ляльок зокрема досліджував у своїй праці "Ното ludens" ("Людина граюча") культуролог і філософ В. Хейзінг. Не раз робилися спроби класифікувати ляльок, але при цьому в більшій чи меншій мірі "висвічувалася" якась одна з численних функцій, тому найбільш органічною і всеохоплюючою класифікаційною системою ляльок і донині залишається система, розроблена знаменитим філософом і культурологом Ю.М. Лотманом. Виходячи з принципу "мобільності" ляльок, він запропонував розділити їх на дві основні групи, назвавши цей поділ "вихідним матеріалом міфології ляльки".[4, с. 151]

До першої групи, за класифікацією Лотмана, відносяться ляльки-іграшки, або ляльки для гри. Відповідно до неї ж належать театральні ляльки та дитячі іграшки, основною відмінністю яких є здатність рухатися або бути об'єктом ігор або маніпуляцій. У цю ж групу входять обрядові ляльки, ляльки для походів, утилітарні ляльки і телеляльки.

Прекрасні представники величезної родини ляльок-іграшок відрізняються як за зовнішнім виглядом (ляльки-невалюшки, ляльки-матрешки, парижанки Брю, фландрські

ляльки, ляльки, зроблені з гарбуза-горлянки, тощо), так і за ступенем складності (лялька-гілка аборигенів Австралії, сучасні механічні ляльки), за традицією і місцем походження (міська, народна, кустарна ляльки), за матеріалом виготовлення (дерево, целулоїд, кераміка, фарфор, гіпс тощо) і за функціями (здатність відігравати роль брязкальця, виступати партнером по іграм, бути дитиною).

Найдавніші ляльки – обрядові; у них багато дослідників шукають витоки як театральних ляльок, так і ляльок-іграшок. Дуже часто обрядові за своєю природою і походженням ляльки є багатофункціональними: "обрядовість" ляльки поєднується з її "іграшковістю", "театральністю" і т. п. Немає жодного народу, який не має в своєму культурному арсеналі обрядових ляльок: Кострома, святочні ляльки, Коляда у слов'янських народів, Бефана в Італії, Рапануї в Полінезії і на острові Пасхи – цей список можна продовжувати нескінченно. У першу чергу обрядові ляльки служили зображенням духів і божеств, виконували функції талісманів і оберегів, виступали в ролі символу в ритуальних іграх і уявленнях, а також засобом передачі дітям релігійних вірувань і прилучення їх до традиційної культури народу.

До другої групи, згідно з класифікацією Лотмана, відносяться ляльки як модель (ляльки для вправи), а також ляльки для прикраси, зазвичай статичні, які не переміщуються і не задіяні у грі або в якомусь дійстві. Це інтер'єрні, вітринні, сувенірні, колекційні, музейні ляльки (дві останні категорії ляльок колись призначалися для гри, але потім перейшли в "пасивну" групу ляльок для прикраси), опудала, воскові ляльки і манекени.

До третьої групи дослідник відносить народну іграшку, зазначаючи що у народній культурі вона була певним символом, поліфункціональним феноменом. З незапам'ятних часів для виготовлення ляльок використовувалася глина як у необробленому вигляді (глиняні ляльки), так і в обпеченому (теракотові). Серед народних ляльок зустрічалися скляні, у тому числі виконані з кольорового скла, не менш розповсюдженими були дерев'яні різьблені або розписні кукли.

Українські народні іграшки визначаються сучасними культурологами як фрагменти, уламки того цілісного світу (як у матеріальному, так і в духовному плані), яким було селянське середовище приблизно до завершення першої половини ХХ ст. світу. Тому традиційна іграшка у своїй основній сюжетиті є космологічною. У ній закріплені системно-якісні фактори існування цілого.[5, с. 37]

Отже, вивчення наукової літератури з проблеми вивчення іграшки та ляльки як соціокультурного феномена дозволяє стверджувати, що в історії людства кожна історична епоха, починаючи від найдавніших часів, мала свою власну лялькову культуру. Ляльки несли в собі не тільки риси художньо-культурної специфіки того чи іншого народу, групи або племені на певному етапі, а й виражали характер виробничих відносин, особливості людського спілкування, філософські та психологічні аспекти розуміння основних категорій життя, соціальні та майнові відмінності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г.Н. Волков. – М.: Издательский центр "Академия", 1999. – 168 с.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу: [Етнографія України] / Марко Федорович Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.
3. Зенина М. Современная ли тряпичная кукла? / М. Зенина // Нар. творчество. – 2009. – №4. – С.49-51.
4. Куклы мира / [Ред. группа: Е. Ананьева, Т. Евсеева.]. – М. : Аванта +, 2005. – 184 с.
5. Найден О.С. Українська народна лялька: [наукове видання] / Олександр Семенович Найден. – К.: ВД "Стилос", 2007. – 240 с.
6. Резніченко Г. В. Іграшки-мотанки : навчально-методичний посібник/ Г. В. Резніченко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 104 с.
7. Чайковская Е. Кукольная жизнь: История куклы. / Е. Чайковская // Деко. – 2008. – №1. – С.21-24.

Кононенко А. Н.

**К ПРОБЛЕМЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КУКЛЫ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО
ФЕНОМЕНА В ИСТОРИЧЕСКОЙ РЕТРОСПЕКТИВЕ**

В статье отражены особенности интерпретации игрушки, в частности куклы, как социокультурного феномена в современных культурологических и психолого-педагогических исследованиях. Представлено краткое рассмотрение истории создания и функционирования куклы в обществе; рассмотрены типология кукол, их роль в культурном развитии человечества и влияние на формирование личности ребенка.

Ключевые слова: игрушка, кукла, игрушечная культура, личность ребенка, воспитательный потенциал.

Kononenko A. N.

**TO THE PROBLEM OF THE DOLLS FUNCTIONING AS SOCIAL AND CULTURAL
PHENOMENON IN HISTORICAL RETROSPECTIVE**

This article deals with the special features of the toys' interpretation, in particular doll, as a socio-cultural phenomenon in the modern culturological and psychologo-pedagogical researches. A brief review of the creation history and doll's functioning in society is considered; the typology of dolls, their role in the cultural development of mankind and the influence on the child's personality formation are performed.

Key words: toy, doll, toy culture, child's personality, educational potential.

37.013:371.686 "19"

Кузьо І.В.

**НАВЧАЛЬНЕ КІНО У ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ДОВОЄННОГО ПЕРІОДУ**

Стаття присвячена аналізу педагогічних досліджень навчального кіно довоєнного періоду, вивченню кола наукових інтересів тогочасних дослідників та їхнього розуміння природи і функцій навчального кінематографу.

Ключові слова: навчальне кіно, навчальний кінематограф, педагогічні дослідження, технічні засоби навчання, довоєнний період.

Протягом ХХ ст. вітчизняна педагогіка накопичила чимало шляхів вирішення різних навчальних та виховних питань, що й до цього часу не втратили своєї актуальності. Однією з галузей педагогіки, яка потребує постійної уваги, є оптимальне використання технічних засобів навчання, розуміння їх природи та видового різноманіття, особливостей застосування. Цікавими з цієї точки зору є дослідження, що стосуються навчального кіно, яке вже на початку свого зародження показало свою поліфункціональність у використанні в навчально-освітньому просторі.

Різноманітні питання історії, теорії та практики навчального кіно в загальноосвітній школі досліджувалися і в нашій країні, і за кордоном. Варто назвати роботи Б. Альтшулера, С. Архангельського, С. Гельмонта, І. Хінкіна, Є. Соловйової, Б. Толя, Г. Хозяїнова, Н. Шахмаєва та ін. Особливості навчального кінематографу в історичному ракурсі розкриваються у роботах С. Виноградова, А. Гельмонта, Ю. Менжинської, Л. Прессмана, С. Черепінського та ін. Аналіз різноманітних досліджень свідчить про досить глибоке і всебічне вивчення основних аспектів навчальної кінематографії. Але потребують усебічного вивчення дослідження науковців на початковому етапі існування навчального кіно. Це видається нам особливо цікавим, оскільки допомагає зрозуміти напрями руху педагогічної думки вже з моменту зародження кінематографу та першого виявлення в ньому навчального потенціалу до становлення безпосередньо навчального кіно.